

Posudek na disertační práci PhDr. Miroslava Kouby
Konvergence a divergence makedonského obrození v kontextu jihoslovanské reality
(FF UK, Praha 2010, 277 s. + 15 mapových příloh)

Předkládaná disertace se věnuje v kontrastní a komparativní perspektivě tématu, které bylo (a dosud většinou i nadále je) zatíženo nejrůznějšími mytologématy a simplifikujícími výklady: snaží se totiž postihnout klíčové momenty makedonského obrození, a to nejen na základě rysů totožných s obrozením bulharským (bulharská historiografie pojímá toto „společné dědictví“ jako integrální součást bulharského obrození), nýbrž rovněž těch momentů, které lze považovat za projevy makedonismu, tedy postupně se vymezující makedonské kulturní a národní identity. Interdisciplinární přístup, v němž se snoubí metody historiografie (ta je dominantní), (socio)lingvistiky, kulturologie a v menší míře také literárního dějepisectví a etnologie, autorovi umožňuje představit „formování makedonského národního příběhu jako svébytného kulturního modelu, který se postupně vymezuje vůči sousedním národním kulturám, jež dosáhly v emancipačních procesech výraznějšího úspěchu již v průběhu 19. století“ (s. 7).

Jádro práce tvoří dvě rozsáhlé kapitoly, v nichž se autor zamýšlí nad různými možnostmi (a s nimi spojenými komplikacemi) vymezení ústředního, avšak terminologicky nejednoznačně ukotveného pojmu „makedonské obrození“, vnitřně navázaného na související pojmy etnocentrismus a lingvocentrismus.

V kapitole *II. Obrozenecký proces na území Makedonie – definice a východiska* (s. 11–101) M. Kouba prokázal dobrou znalost literatury předmětu bulharské i makedonské provenience. Není sudím mezi makedonskou a bulharskou stranou, nýbrž analytikem různých eventualit, které vycházejí z předpokladu většinové bulharské identity „makedonské“ obrození, popř. etnické nevyhraněné identity. Hlavní problém makedonského obrození spočívá ve faktu, že obrození nenese v makedonském historickém diskursu primární národotvornou funkci (s. 26), a svou váhu má i to, že toponymum *Bulgaria* bylo spojováno nejprve s územím Makedonie (s. 53) a podobně *théma Makedonia* zase s územím dnešního Bulharska (konkrétnímu chápání toponyma Makedonie se autor podrobně věnoval ve 3. kapitole, s. 103–112). Autor podal skutečně komplexní rozbor různě navrstvených stereotypů a mytologémat (trefná je poznámka o „exkluzivitě dějin“ na s. 58, dle autora „absolutním a bezvýhradným nároku dané národní společnosti na určitý fenomén národní minulosti“, či analýza mýtu negované bulharské a makedonské jazykové a kulturní blízkosti na s. 81) a jejich možných výkladů, cenné jsou rovněž Koubovy vizualizace a schematizace vyložené problematiky ve formě přehledových tabulek a grafů (to platí pro celou práci).

Drobnou poznámku si vyžaduje Koubovo srovnávání balkánského a českého kontextu (kandidát se opírá zejména o práce Miroslava Hrocha a Vladimíra Macury), ústící v poznání kořenné rozdílnosti obou prostředí. Příklady nejsou podle mého názoru vždy voleny vhodně, protože jsou v nich mnohdy slučovány jevy typologicky (a rovněž „časově“ ve smyslu chronologického postupu obrození) jen obtížně souměřitelné: např. na s. 63–64, kde autor pojednává o spolkové činnosti – v Osmanské říši prý existovala v podstatě pouze tzv. čitalište, zatímco ve slovanských zemích Rakouska kvetl „čilý spolkový život“, je jako příklad uveden program Umělecké besedy (zal. 1863), která dbala nejen o život literární, nýbrž rovněž o rozvoj výtvarnictví, o pořádání koncertů, o vzdělávání žen, vydavatelskou činnost aj. Předně – spolky z 60. let 19. století jsou sdružení vznikající ve zcela nové fázi vývoje české společnosti jako výraz uvolněné atmosféry po pádu neoabsolutistického režimu (někdy nesprávně nazývaného Bachovým absolutismem) a nelze je chápat jako spolky obrozeního typu (konkrétně Umělecká beseda připomíná spíše uměleckou akademii); ale existovala řada čistě obrozeního typu a knižních expedicí v období před rokem 1848 (Krameriovy tisky, Muzeum, Matice česká, řada spolků zájmových a studentských ze 40. let), které by byly pro ilustraci odlišné balkánské situace vhodnější.

Nebezpečné je užívání pojmů, které jsou zatíženy nejrůznějšími emocionálními konotacemi a nejsou jasně a jednoznačně definovány. Tak např. na s. 16 autor píše o významu jazyka pro vznik moderní národní identity: „Typickým příkladem je český obrození kontext, kde mytizované ‚jazykové temno‘, které je symbolicky propojeno s temnem kulturně-duchovním, a tedy i literárním, představuje výchozí impuls pro následnou buditelskou činnost.“ Pokud je v uvozovkách pouze „mytizované ‚jazykové temno‘“, lze se domnívat, že o „temnu“ kulturně-duchovním a literárním M.

Kouba uvažuje jako o reálném faktu. S označením „jazykového“ či „jazykově-literárního temna“ je operováno i dále v textu, ale nikoli ve smyslu mytologématu, nýbrž termínu vystihujícího českou situaci: „Oproti českému jazykově-literárnímu temnu se v jihoslovanském prostředí klade důraz na samotný koncept spisovného jazyka.“ (s. 17) Jak bychom pak měli chápat české barokní mluvnictví, brusičství, purismus? Jaký smysl by mělo celé české barokní písemnictví? I barokní autor se jistě snažil myslet na „spisovný jazyk“ (srov. např. nový překlad bible, tzv. *Svatováclavské*, 1677–1715, znovu 1769–1771). Nebo jiný příklad: „Na Balkáně nelze hovořit o ‚jazykovém temnu‘, kdy by byl domácí jazyk (bez rozdílu zda vyššího či nižšího stylu) nějakým způsobem pronásledován.“ (s. 92) Jsem toho názoru, že ediční a badatelská činnost našich i zahraničních odborníků prokázala (v posledním dvacetiletí s nebyvalou intenzitou), že o „temnu“ by se v souvislosti s českým (pozdním) barokem mělo přestat hovořit jednou provždy, a pokud je tohoto zavádějícího pojmu užito, měl by být náležitě definován. Navíc nelze směřovat Jiráskovu uměleckou projekci duchovního „temna“ v románu *Temno* s jazykovým „temnem“ josefínského centralismu a s ním související germanizace, tedy de facto již s dobou osvícenství, kdy sice komunikační možnosti češtiny byly značně omezeny, avšak ani v tomto případě není přesné hovořit o „temnu“ absolutním.¹

Z jednotného stylu kapitoly vybočuje podkapitola 2. 4. o vícejazyčnosti a národní identitě u Jihoslovanů (s. 90–101); tato neústrojnost je dána zejména nedostatečnou redakcí textu původně publikovaného samostatně (autor znovu opakuje východiska svých úvah, dokonce píše o „předmětu předkládaného příspěvku“, s. 91), kromě toho o některých pasážích práce platí, že by jim prospěly svědomitěji provedené korektury. Pokud si autor klade otázku, jaký vztah dnes zaujmout k teorii o dvojdmosti/mnohodmosti, kterou lze prý v mnoha ohledech chápat jako překonanou (s. 99), měl by podat bližší objasnění, v čem a proč ji pokládá za překonanou. Dodává-li (s odvoláním na Panajota Karagjozova), že u osobností typu Ljubena Karavelova či Pavla Josefa Šafaříka je nutno hovořit o tzv. emigraci jazykové (tj. kdy příslušný autor dává přednost cizímu, byť blízkému jazyku před mateřským), nikterak to neřeší problém dvoj- či vícekontextovosti (resp. bi- a polyliterárnosti) ani recepční potence jejich díla.

Kapitola III. *Sociokulturní a sociolingvistické funkční faktory obrozeneckého procesu* (s. 102–200) se ve velké míře zabývá jazykovědnou a etnologickou problematikou (různé denotáty a konotáty toponyma Makedonie a etnonyma Makedonec), jejíž hodnocení přísluší spíše lingvistovi a etnologovi. Na této kapitole je nutno ocenit věcnost, objektivnost a přehlednost zpracování a Koubovu „zdravou“ opatrnost vůči ukvapeným závěrům: předpokládá-li pro celé 19. století „ve většině případů“ identifikaci představitelů makedonských kulturních elit s bulharským prostředím, jak o tom svědčí případ Rajka Žinzifova či užívání toponym Horní (vlastní Bulharsko) a Dolní (historická oblast Makedonie) Bulharsko, záhy dodává: „Je však velmi složité hledat pouze a výhradně rozměr zemsky rozlišených oblastí jednotného bulharského etnolingvistického prostoru.“ (s. 110)

Do tabulky zachycující zájem evropských badatelů o Makedonii a hodnocení etnické příslušnosti jejího obyvatelstva (s. 122–123) by bylo možné doplnit reflexe vídeňského slavisty a publicisty Josefa Karáska (v českém tisku rozvíjel linii niederlovskou, ovšem přesahující až k pojetí samostatného makedonského etnika v duchu německých statí Karla Hrona), v českém prostředí známého ruského publicisty Olega Věščího (Věščij; 1903 vyšel český překlad jeho knihy *Bulharsko a Makedonie*) či na Balkáně působícího publicisty Vladimíra Síse (jeho monografie *Makedonie. Studie zeměpisná, historická, národopisná, statistická i kulturní*, Praha 1914, doposud ucházela pozornosti českých bulharistů i makedonistů, nejmenuje ji ani Ivan Dorovský ve své monografii *České země a Balkán. Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*, Brno 1974). Při hodnocení Niederlova postoje (s. 124–126) mohl M. Kouba upozornit na tendenční hodnocení I. Dorovského v knize *České země a Balkán*, s. 137–139, 204), vůči němuž (byť nikoli explicitně) se M. Kouba vyhraňuje, neboť Dorovského práce se vyslovuje k témuž tématu, ale z odlišných pozic a s opačným akcentem. Ostatně se studii I. Dorovského se autor bohužel konfrontuje málo, většinou jen v poznámce pod čarou.² Kritickou reflexi Dorovského názorů postrádám i v jinak podnětné

¹ Srov. např. základní kompendium k českým dějinám druhé poloviny 18. století: Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jan P. Kučera: *Velké dějiny země Koruny české X. 1740–1792*. Praha – Litomyšl 2001 (zvláště kapitola *Postavení češtiny v úředním styku a pedagogické praxi*, s. 148–154).

² V seznamu literatury např. chybí monografie I. Dorovského *Райко Жинзифов. Воздействие русской и украинской литературы на его творчество*. Brno 1988 (makedonský překlad Skopje 2003), ačkoliv se M.

podkapitole 3. 5. *Mezi písemnictvím a literaturou* (s. 187–200), v níž autor rozvažuje o počátcích modernizace literární tvorby (Paisijovu příslušnost ke „staršímu“, baroknímu písemnictví prokázala již Věnceslava Bechyňová a autor na tento fakt stručně upozorňuje na s. 256) a o rámci autorského literárního procesu. V souvislosti s otázkou oslabené estetické funkce děl makedonského obrození jsem na pochybách, zda lze problém formulovat tak, že „strukturalismus je jako kulturně-historický koncept v zásadě nevhodný“, kdežto „přijatelnější je spíše pozitivistické pojetí“ (s. 192). Nelze přece tvrdit, že pro makedonské obrození je vhodnější pozitivistická metodologie než strukturalistická. Jistě, u pozitivistů vypadá literární vývoj vždy přehledněji a „učebnicověji“, ale nutnost aplikovat i pozdější metodologické přístupy je samozřejmá, neboť ulpívání na „osvědčených metodách“ by mělo pro celkový vývoj literární historiografie stagnační, ba zhoubné důsledky. Nemohu s M. Koubou zcela souhlasit ani v tom, že „je dnes teorie o dvojdomosti (mnohodomosti) literárního fenoménu prakticky překonána“ (s. 195): Ďurišinovský koncept meziliterárních společenství je i nadále plodně rozvíjen, zůstává stále inspirativní (kromě makedonské literatury např. pro literární komparatistiku balkánského i středoevropského areálu³) a sám autor se jeho postulátů dovolává (viz např. graf na s. 197 + komentář na s. 198 o dvojdomé příslušnosti autora); k úvaze nechávám otázku, zda koncept „balkánského kulturního pluralismu“ (s. 195) není jen staronovou variací balkánského meziliterárního společenství.

Kapitola IV. *Periodizace obrozeneckého procesu* (s. 201–245) se zaměřuje především na problematiku vymezení počátku (včetně tzv. předobrození) a horní hranice obrození v souřadnicích bulharské i makedonské historiografie. Její hlavní přínos je v přehledném popisu a klasifikaci dosavadních pojetí a jejich vzájemném usouvztažení. U mak. termínu *просветител* by jeho podstatu snad lépe než „osvícenec“ či „šířitel vzdělanosti“ (s. 220) vystihoval ekvivalent „osvětář“, „osvětový pracovník“.

Stručná závěrečná kapitola V. *Ke kořenům národovorného procesu* (s. 246–261) měla být podle autorových slov aplikací východisek disertace na konkrétní tvorbu dvou autorů (Christofora Žefaroviće a Paisije Chilendarského), avšak kapitola se štěpí ve dva víceméně samostatné drobné exkursy, které jsou jednak příliš deskriptivní a jednak k vlastnímu řešení zkoumané problematiky již nepřinášejí nic nového (celkově vzato, logickým závěrem práce je konec IV. kapitoly). Kromě toho oba texty působí dojmem, že byly původně napsány s jiným účelem a k disertaci byly připojeny dodatečně.

Co se týká závěrečné Bibliografie (s. 265–273), bylo by ku prospěchu věci rozšířit tento seznam o dva tematické okruhy:

1. Českou literárněvědnou makedonistiku – podnětem k zajímavé reflexi by se autorovi jistě stala ve své době průkopná rozprava bulharisty Zdeňka Urbana *Počátky makedonsky psané literatury ve vztahu k ostatním jihoslovanským literaturám a jejich vztah k literatuře české* (netištěná doktorská disertace, FF UK, Praha 1949), a jak bylo poznamenáno výše, větší zřetel (ať už se souhlasnou, anebo nesouhlasnou či korigující reakcí) měl být brán na četné knihy a stati Ivana Dorovského.
2. Pojednání věnovaná slovanskému (balkánskému) baroku, která lze vztáhnout k tzv. předobrození (srov. zejm. 4. 3. 1. *Úvodní fáze obrozeneckého hnutí: mezi předobrozením a osvícenstvím*, s. 223–232), v bulharské (literární) historiografii tradičně označovanému za dědice evropské renesance či

---

Kouba Žinzifovovy osobnosti na několika místech dotýká; podobně v souvislosti s edicí Verkovičových sběrů *Lidové povídky jihomakedonské*. Vydali P. A. Lavrov a J. Polívka. Praha 1932 (M. Kouba o ní píše na s. 180), by bylo vhodné uvést studii I. Dorovského *Jiří Polívka a makedonská lidová slovesnost*. In: *Jihoslovanské literatury v českém prostředí*. Brno 1999, s. 130–144.

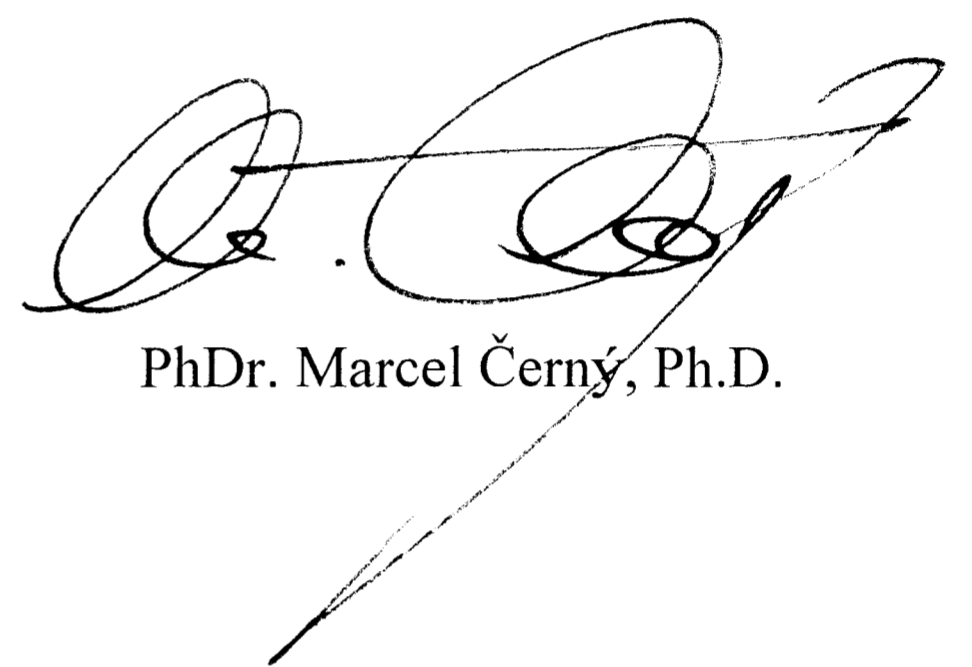
³ Z konkrétních aplikací Ďurišinoва konceptu na balkánský materiál srov. např. Milan Ďurčinov: *Macedónska literatúra v kontexte juhoslovanského a balkánskeho medziliterárneho spoločenstva*. In: Dionýz Ďurišin a kol.: *Osobitné medziliterárne spoločenstvá 5. Slovanské literatury*. Bratislava 1993, s. 147–158, v téže publikaci i další studie k tématu disertace z pera I. Dorovského, S. V. Nikoľského, J. Košky či Z. Kovače; viz též kolektivní práce vedené komparatistou Pavlem Koprdu: *Medziliterárny proces I*. Nitra 1999; *Medziliterárny proces II. Literárnohistorické jednotky v 20. storočí*. Nitra 2000; *Literatúry ako súčasť medziliterárnych spoločenstiev*. Nitra 2003; *Medziliterárny proces III. Staršia slovensko-talianska medziliterárnosť*. Nitra 2000; *Medziliterárny proces IV. Slavica*. Nitra 2003; *Medziliterárny proces V. Osemnásťte storočie*. Nitra 2009; *Medziliterárny proces VI. Teórie medziliterárnosti 20. storočia*. Nitra 2009.

osvícenství⁴ – jmenovat lze např. *Barokový slavismus* (1939) Ruda Brtáně (zde i bohatá literatura předmětu), příspěvky Franka Wollmana, Dmytra Čyževského, Andrease Angyala aj.; nové perspektivy řešení by se před badatelem otevřely i při srovnání „předobrozeneckých“ tendencí s některými rysy typickými pro písemnictví a kulturu období baroka, jež by bylo zajímavé provést na základě závěrů, ke kterým ve svých studiích o bulharském baroku dospěla V. Bechyňová (bylo by správnější uvádět je v českém originále, nikoli v bulharském překladu⁵), Vasil Balevski⁶ či Svetlana Vasileva-Karagjozova.⁷

Disertace M. Kouby *Konvergence a divergence makedonského obrození v kontextu jihoslovanské reality* je promyšleným a pečlivě vypracovaným příspěvkem do diskuse o chronologickém rozpětí, celkovém charakteru a významu makedonského obrození a díky své konfrontační (resp. kontrastně-komparativní) optice i podstatným pokusem o uchopení vzájemného poměru makedonské literatury k literatuře bulharské. Mé výše uvedené komentáře a poznámky si nekladly jiný cíl než autora kolegiálně upozornit na nejasná či sporná místa, aniž by tím ovšem měla být snižována dobrá úroveň této práce.

Předkládaná disertační práce splňuje všechna kritéria vědecké rozpravy, nutná pro udělení titulu Ph.D., a mohu ji s dobrým svědomím doporučit k obhajobě.

V Praze dne 8. května 2010

PhDr. Marcel Černý, Ph.D.

---

⁴ M. Kouba správně poznamenává, že otázka „balkánského osvícenství“ je velmi složitá a že tzv. bulharští osvícenci jsou modelovému typu evropského osvícence značně vzdáleni (s. 229). O to více se vtírá možná analogie bulharský „osvícenec“ : (pravoslavný) barokní mnich/kněz-intelektuál (symptomatická je např. bulharská recepce barokního autora M. Orbiniho /ruského překladu *Il regno degli Slavi*/ na sklonku 18. století).

⁵ M. Kouba v češtině cituje pouze její studii *Místo Paisije Chilendarského v slovanských literaturách*. *Slavia* 34, 1965, s. 227–250; ostatní její dvě studie vyšly česky již dříve: *Barokovi черти на българската възрожденска историография*. *Литературна мисъл* 13, 1969, № 3, s. 100–120 (česky *K otázce bulharského literárního baroka*. *Slavia* 37, 1968, s. 270–292), *Барокът и литературата на българските католици*. *Литературна мисъл* 19, 1975, № 2, s. 75–84 (česky *Barokní rysy literatury bulharských katolíků*. *Slavia* 37, 1968, s. 500–512). – Zajímavé jsou i postřehy V. Bechyňové vyvolané diptychem Bonju S. Angelova *Съвременници на Паусий I–II*. *София* 1963–1964 (srov. *Slavia* 34, 1965, s. 510–517; 35, 1966, s. 144–149).

⁶ M. Kouba se na s. 227 dovolává jeho stati *Още един поглед върху границите на Българското възрождане: Българският католически XVII век като едно Предвъзраждане*, Арнаудов сборник 5, Русе 2008, s. 47–51.

⁷ Viz její disertaci *Барокът в славянските литератури. С особен оглед на промените в жанровата система на литературите от православния регион*. *София* 2006; viz též studie *Барокът в българската литература. Състояние на проблема*. *Slavia* 75, 2006, s. 407–418, a *Барокът в литературите на православните славяни*. *Славянска филология* 24. Доклади и статии за XIV международен конгрес на славистите. *София* 2008, s. 137–145 (tam i další literatura).